

AZ ELSŐ FILMMÚZEUMOK

Langlois köpönyege

BARKÓCZI JANKA

A FILMMÚZEUMOK ELŐTT ÁLLÓ KETTŐS KIHÍVÁS: EGYSZERRE KELL BEMUTATNIUK A MOZGÓKÉP TECHNIKAI ÉS ESZTÉTIKAI FEJLŐDÉSÉT.

A filmörökséggel foglalkozó szakemberek és a filmtörténet tárgyi emlékei iránt rajongók számára az elmúlt időszak legnagyobb eseménye az Academy Museum of Motion Pictures megnyitása volt Los Angelesben. A csillogó nyitógálát 2021. szeptember 25-én tartották, az eseményen megjelent Hollywood krémje, Brad Pitt, Lady Gaga, Nicole Kidman, Kirsten Stewart és még sokan mások. A vendégek a legjobb formájukat hozták, és az egész világ egyetértett abban, hogy a rég hiányolt intézmény felavatása nem csak amerikai, de globális viszonylatban is mérföldkő. Az Academy Museum impozáns épületével, futurisztikus tereivel, az Amerikai Filmakadémián keresztül elérhető elképesztően gazdag gyűjteményével méltán aspirál „a világ első számú filmmúzeuma” címre. Három színtet betöltő kiállítótere helyet ad a mozgóképhez kötődő szakmákat és kiemelt filmeket bemutató tárlatnak, a látogató megcsodálhatja Richard Blazer precinéma gyűjteményének varázslatos bűvös lámpáit, Dorothy rubin cipellőjét az *Őz, a csodák csodájából*, az írógépet, amin a *Psycho* forgatókönyve készült, a *Csillagok háborúja* kellékeit, és akár egy virtuális Oscar-díj átadón is részt vehet, ahol ő maga kapja az aranyoszobrot. A *Regeneration: Black Cinema 1898 – 1971* című időszaki kiállítás, amely az afroamerikai szerepével foglalkozik az Egyesült Államok filmkultúrájában, 2022 augusztusától 2023 áprilisáig tekinthető meg. A témaválasztás nem véletlen, hiszen a múzeum kiemelt missziója az első pillanattól a filmtörténet revíziója, legfontosabb jelszava pedig az „inclusivity” (befogadás). Ennek jegyében néhány nappal a meg-

nyitó után panelbeszélgetést szerveztek *Creating a More Inclusive Museum* címmel, amelyen Bill Kramer igazgató a következőként fogalmazta meg a stáb elképzeléseit: „Biztosítani szeretnénk a történelmünk őszinte, befogadó és sokszínű bemutatását, és biztonságos teret kívánunk teremteni a bonyolult, nehéz beszélgetésekhez, amelyeken a közösség tagjait is szívesen látjuk.”

Mi sem nehezebb azonban, mint ideákat a gyakorlatba átültetni, amit mindennél jobban illusztrál az a vita, ami nem sokkal a megnyitó után kerekedett a sajtóban. A filmtörténet ismerői döbbenetben látták, hogy a kiállításról hiányoznak az alapítóatyák, Warner, Zukor, Fox, Laemmle és a megszámlálhatatlan Európából átköltöző, jelentős részben kelet- és közép-európai zsidó pionír. A Rolling Stone magazin idézte az egyik látogató véleményét, aki szerint „Az ember azzal az érzéssel hagyja el a múzeumot, hogy a filmtörténet 10 éve kezdődött”. Kiemelték, hogy a kelet- és közép-európai zsidó alapítók negligálásával éppen a Hollywood alapítását lehetővé tevő szellemiség lényege, a társadalmi mobilitás, az amerikai álom valósága tűnik el. A *Forward* nevű zsidó magazin még tovább ment, az alapítóatyákat a múzeum kísérteteinek titulálta és azon ironizált, hogy a mogulok közül egyedül Louis B. Mayer jelenik meg, de ő is csak azért, mert részt vett az Akadémia alapításában és arról volt híres, hogy kegyetlenül kínozza Judy Garlandot. A kritikák nyomán dagadó botrány végül mégis megtermékenyítő lett. A múzeum kurátorai nem dugták homokba a fejüket, jogosnak ítélték az észrevételeket és elegáns válaszukban ígéretet tettek arra, hogy hamarosan

kifejezetten ennek a témának szentelnek egy kiállítást. Mivel a filmmúzeum funkciója nem lehet teljes maguknak a filmeknek a bemutatása nélkül, a vetítési program révén még gyorsabban mód nyílt a korrekcióra: 2021 decemberében már vetítési sorozatot és szimpóziumot tartottak *Vienna in Hollywood* címmel az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területéről érkező alkotók, Michael Curtiz, Billy Wilder, Fritz Lang, Gaál Franciska, Salka Viertel, Vicki Baum munkáiból.

ARCHÍVUM, MÚZEUM, CINEMATHEQUE

Mint az a fenti példából is látszik, a filmes témájú múzeumokban felmerülő kuratori kihívások nagyon hasonlítanak azokra, amelyekkel más múzeumi intézmények is szembesülnek. Miben különbözik mégis egy filmes múzeum más múzeumoktól? Egyáltalán, hogyan használjuk a filmmúzeum fogalmát? A film megjelenése a múzeumban számos kérdést felvet, de ezek közül kettő mindig hangsúlyosan jelenik meg. Az egyik, hogy a film mint médium hogyan kapcsolható össze a múzeumi térrel, a másik pedig a film természetének kettősségéből adódik. A film egyrészt technikai és tudományos találmány, amelynek összefüggésében bemutathatók a mozgóképek történetéhez kapcsolódó eszközök, dokumentumok, másrészt műalkotás, amelynek kulturális és esztétikai jelentősége van, ilyen szempontból viszont maguknak a filmeknek a vetítése a kulcsfontosságú. Ebből a lassan felismert kettősségből következik, hogy a filmttechnikai eszközöket és a filmtkercseket sok országban külön intézmények kezdték gyűjteni, és a gyűjtemények csak fokozatosan kapcsolódtak össze. Az első technikatörténeti gyűjtemények, amelyekben filmhez kapcsolódó eszközöket találunk a prágai Národní Technické Muzeum, amely már 1908-ban őrzött ilyen relikviákat, valamint a londoni Science Museum, amely 1913-ban kapta meg az első tárgyakat a filmpionír Robert W. Paul adományaként, amit 1922-ben Will Day gyűjteményének mintegy 500 darabja követett. A gyarapodó kollektióból 1924-ben nyílt meg az első filmttechnika-történeti kiállítás, amely egészen a második világháború kitéréséig látogatható volt. Ahogy a filmmúzeumok történetének kutatója, Rinella Cere kiemeli, általában ezt te-

kintik az első európai film-fókuszú kiállításnak, aminek nyomán egyre többek kezdtek érdeklődni a téma iránt.

Ezzel azonban még nem oldódott meg a mozgókép muzeális megjelenésének másik dimenziója, maguknak a filmeknek a láthatósága. Ehhez olyan vetítőhelyekre volt szükség, amelyek megfelelő szempontok szerint az aktuális műsoron már nem játszott, de esztétikai-történeti értéket képviselő alkotásokat bemutathatják. Bolesław Matuszewski operatőr, aki A történelem új forrása (Une nouvelle source de l'histoire) című kiáltványában 1898-ban elsőként propagálta a filmek gyűjtését, azért kívánta létrehozni az első kinematográfiai múzeumot, hogy ott a történelem eseményei a minden korábbi megőrkítési módnál autentikusabbnak gondolt filmen is láthatóak legyenek. Az archív filmekből álló programot bemutató vetítőhelyek, vagyis cinémathèque-k mozgalma azonban gyorsan kiszélesedett és a történelmi dokumentumok mellett egyéb műfajokra is nagy igény mutatkozott. Először Paul Rotha brit filmkritikus és dokumentumfilm-fogalmazta meg 1930-ban, hogy az ideális filmmúzeumnak egészen komplex feladatot kell betöltenie, mert egyrészt magukat a filmeket kell vetítenie, másrészt a filmekhez kapcsolódó technikát, sőt, a filmörökség egész tárgykultúráját, többek között jelme-

zeket, díszleteket, plakátokat is be kell mutatnia. Ettől kezdve a filmmúzeum ügye szorosan összekapcsolódott az archívumok kérdésével, hiszen a vetítésre kerülő filmek alapvetően az archívumi gyűjteményekből kerültek ki, az archívumokra pedig egyre nagyobb felelősség hárult a filmörökség filmen túli emlékeinek gyűjtése és megőrzése terén. A muzeális és archívumi funkció összefonódása nem ment zökkenőmentesen és a „megőrzés és hozzáférés”, „archívum és cinémathèque” közötti kényes egyensúly az egyik legfontosabb kérdéssé vált.

LINDGREN VS. LANGLOIS

A filmarchívumok alapításának hőskorát két nagyformátumú személyiség rivalizálása határozta meg. A filmarchiválás két legendás alakja tökéletes ellentéte volt egymásnak, és bár módszereik különböztek, végső céljuk mégis közös volt: a filmörökség megőrzése. Noha már egyikük sincs az élők sorában, a vetélkedés hatása mind a mai napig érezhető, és ez a filmarchiválás egyik kulcs-története. Ernest Lindgren (1910–1973) a londoni National Film Library (ma BFI National Archive) első kurátora és vezetője volt az 1935-ben történt alapítástól haláláig. A nevéhez fűződik az első modern archívum kialakítása és számos olyan módszer ki-

fejlesztése, amelyet ma is használnak a katalogizálásban és gyűjteménykezelésben. Végtelenül precíz, rendszeres elme volt, akinek egész karaktere rendet és fegyelmet sugallt, és aki az archívumot elsősorban „erődnek” tekintette, amelynek legfontosabb célja, hogy megóvja a benne őrzött, alaposan megválogatott kincseket.

Vele szemben állt az impulzív Henri Langlois (1914–1977), a Cinémathèque française alapítója és vezetője, akinek magángyűjteményéből lett az egyik legfontosabb francia filmes intézmény, és aki igazi cinefilként, de valódi rendszeresség nélkül kezelte az egyre gyarapodó kollektívát. A gyűjtemény darabjait gyakran maguktól az alkotóktól szerezte, elsősorban azért, hogy bemutathassa őket, Lindgrennel ellentétben mindent összeszedett és értéknek tartott, és lehetőség szerint mindent be is mutatott. A legkülönbözőbb filmekből állította össze vetítési programját, amellyel élő szakmai és rajongó közösséget hozott létre a Cinémathèque française körül. A megosztás és hozzáférés lehetősége nála felülírta a többi szempontot, ezért nem véletlen, hogy amikor 1968 februárjában André Malraux kulturális miniszter megpróbálta eltávolítani igazgatói székéből, Charlie Chaplintól Orson Wellesig mindenki támogatásáról biztosította, és tiltakozásul az utcára vonultak az emberek a francia új hullám krémje, Truffaut és Godard vezetésével.

Bár módszerei és korszerűtlennek tartott gyűjteményezési megoldásai miatt a szakmán belül is sokszor támadták, fontos lépés volt, hogy Langlois a vetítések mellett lehetőség szerint klasszikus értelemben vett tárlatokat is szervezett. Ebből nőtt ki aztán a Cinémathèque française filmmúzeuma, amely kiváló kiállításaival máig sokaknak ad mintát. Napjainkban számos olyan filmes intézmény működik a világban, amely a kiállító- és a vetítőhelyet izgalmasan, dinamikusan kapcsolja össze. A Los Angeles-i mellett jó példa az amszterdami, a berlini, torinói filmmúzeum vagy Bécsben a METRO Kinokulturhaus. Ezek az intézmények tovább viszik Langlois szellemiségét, aki úgy gondolta, hogy a fizikai mellett legalább olyan fontos a megőrzés másik módja: ha minél többször mutatják be a filmörökség kincseit, így azok megmaradnak az emberek emlékezetében. •

„Megőrzés és hozzáférés”

(Christiane Rochefort, Jean Rouch, Claude Chabrol, Jean-Luc Godard, Henri Attal – tüntetés Langlois mellett: Párizs, 1968. február 11.)

